

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ОЦІНЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ НА ЗАСАДАХ РЕСУРСООЩАДНОСТІ

EVALUATION OF TOURISM DEVELOPMENT OF THE BLACK SEA REGION ON THE BASIC OF RESOURCE SAVING

УДК 338.48

<https://doi.org/10.32843/bses.69-7>

Музиченко-Козловська О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Шпак Н.О.

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національний університет «Львівська політехніка»

Muzychenko-Kozlovska Oksana

National University "Lviv Polytechnic"

Shpak Nestor

National University "Lviv Polytechnic"

У статті з'ясовано сутність поняття «ресурсоощадність у туризмі», визначено відмінності між традиційним та ресурсоощадним туризмом, встановлено соціально-економічні передумови необхідності та доцільності впровадження ресурсоощадної політики у туристичну галузь, напрями та види ресурсоощадних заходів, сформовано програму впровадження ресурсоощадних технологій і заходів у туристичну діяльність, розроблено науково-методичний підхід до оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсоощадних заходів у туристичній галузі регіону, який передбачає такі етапи, як визначення напрямів та видів ресурсоощадних заходів у туристичній діяльності регіону; формування програми впровадження ресурсоощадних технологій та заходів у туристичну діяльність регіону; аналіз забезпеченості можливості вжиття ресурсоощадних заходів та технологій у туристичній галузі регіону; оцінювання ефективності туристичної діяльності в регіоні; корегування та регулювання програмних заходів у разі неефективності програми впровадження ресурсоощадності у туристичну галузь регіону.

Ключові слова: туризм, ресурсоощадність, управління відходами, програма ресурсоощадності, Причорноморський регіон.

В статті вияснена сутність поняття «ресурсосбереження в туризмі», опре-

делены отличия между традиционным и ресурсосберегающим туризмом, установлены социально-экономические предпосылки необходимости и целесообразности внедрения ресурсосберегающей политики в туристическую отрасль, направления и виды ресурсосберегающих мероприятий, сформирована программа внедрения ресурсосберегающих технологий и мероприятий в туристическую деятельность, разработан научно-методический подход к оценке целесообразности и эффективности принятия ресурсосберегающих мер в туристической отрасли региона, который предусматривает такие этапы, как определение направлений и видов ресурсосберегающих мер в туристической деятельности региона; формирование программы внедрения ресурсосберегающих технологий и мер в туристической деятельности региона; анализ обеспеченности возможности принятия ресурсосберегающих мер и технологий в туристической отрасли региона; оценивание эффективности туристической деятельности в регионе; корректировка и регулирование программных мероприятий в случае неэффективности программы внедрения ресурсосбережения в туристическую отрасль региона.

Ключевые слова: туризм, ресурсосбережение, управление отходами, программа ресурсосбережения, Причерноморский регион.

The article substantiates the feasibility of implementing the principle of resource efficiency as an innovative and alternative way of conducting tourism activities; the essence of the concept of resource saving in tourism as a set of organizational, technical, scientific, practical, commercial, marketing, product, environmental, informational and economic measures aimed at optimal use and economical involvement of various resources in economic activities the differences between traditional and resource-saving tourism are determined, socio-economic preconditions of necessity and expediency of implementation of resource-saving policy in tourism are established, directions (organizational, technical, scientific, practical, commercial, marketing, product, ecological, information and economic) and types are defined resource-saving measures, formed a program for the introduction of resource-saving technologies and measures in tourism, developed a scientific and methodological approach to assessing the feasibility and effectiveness of resource-saving measures in the tourism industry of the region, which includes the following stages: determining areas and types of resource-saving measures in tourism; formation of the program of introduction of resource-saving technologies and measures in tourist activity of the region; analysis of the possibility of implementing resource-saving measures and technologies in the tourism industry of the region, in the process of which the types of activities in tourism are determined, which we will evaluate and their corresponding indicators (tourism product production (state of stocks of tourist resources within the region; capital investments), provision of tourist services (costs of tourist legal organizations for the services of third parties; the cost of travel packages sold by travel agents by individual entrepreneurs; the utilization rate of tourist accommodation), consumption of tourist services (volume of waste; energy consumption; energy supply from renewable sources), management waste in the establishments of the tourism industry (volumes of recycled waste; volumes of recycled household waste; number of waste management facilities), innovations in tourism activities (number of new ones introduced into production technological processes of significantly improved low-waste, resource-saving technological processes; costs of innovation at the expense of own funds of enterprises); evaluating the effectiveness of tourism activities in the region; adjustment and regulation of program measures in case of inefficiency of the program of introduction of resource saving in the tourist branch of the region.

Key words: tourism, resource saving, waste management, resource saving program, Black Sea region.

Постановка проблеми. У сучасних реаліях невизначеності та довготривалих загроз, зокрема через запровадження карантинних обмежень задля запобігання поширенню COVID-19, роз-

виток туристичної діяльності потребує застосування нових та творчих ідей для стимулювання попиту та підвищення привабливості територій, у межах яких її здійснюють. Саме у період природ-

них чи антропогенних катаклізмів виникає потреба пошуку інноваційних та креативних рішень для відновлення докризових показників розвитку туризму.

В умовах зменшення кількості природних та інших видів ресурсів, зниження їхньої якості та обмеження доступності для широких верств населення ресурсоощадність є актуальним напрямом, який сприятиме переходу сучасних туристичних підприємств на засади сталого розвитку та циркулярної економіки. Наукові дослідження підтверджують, що ресурсоощадних ефектів можна досягти способом впровадження дієвих економічних механізмів управління природними та іншими ресурсами в процесі провадження туристичної діяльності завдяки використанню інноваційних ресурсозберігаючих та природоохоронних підходів, посиленню контролювання використання усіх видів ресурсів.

Періодичні кризи у світовій та вітчизняній економіці підштовхують науковців та практиків до пошуку нових шляхів господарювання на засадах ресурсозбереження задля гармонізації соціально-економічного розвитку та охорони природного довкілля, а також ефективного використання різних видів ресурсів, зокрема сировинних, паливних, енергетичних, фінансових, інформаційних, трудових, інтелектуальних. З огляду на сучасні способи ресурсокористування, коли виснажуються природні системи, антропогенне навантаження на них щороку збільшується, актуалізується проблема управління ресурсоощадністю як нагальної умови розвитку економіки та підвищення прибутковості виробництва. Стосовно туристичної галузі, яка не може ефективно функціонувати без використання природних умов та ресурсів, доцільно здійснювати пошуки способів її переходу на сталий розвиток, у тому числі шляхом впровадження принципів ресурсоощадності на підприємствах цього виду економічної діяльності, зокрема в Причорноморському регіоні України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам, які виникають під час дослідження застосування засад циркулярної економіки та ресурсозбереження у туристичній галузі економіки, присвячені численні праці науковців і практиків. Однак у цих дослідженнях недостатньо розкриті питання ресурсоощадності.

Так, Л.С. Безугла у статті [1] пояснила особливості екологічного туризму, який складається з освітньої природоохоронної та соціальної частин; розробила принципи, обов'язкові для екологічних туристів. Однак про ресурсозберігаючі технології виробництва органічної продукції лише згадується як про важливу складову частину екологічного туризму.

У монографії К.Д. Ніколаєва [2] досліджено можливості та шляхи впровадження принципів збалансованої туристичної діяльності, а саме принципів зменшення антропогенного навантаження, управління відходами, застосування енерго- та ресурсозберігаючих технологій і ви-

блення енергії за допомогою альтернативних джерел, впровадження систем очищення та повторного використання води, зменшення рівня шуму та хімічного забруднення, розвитку екологічних видів туризму за рахунок екологізації.

У дослідженні В.М. Ісаєнка, К.Д. Ніколаєва і К.О. Бабікової [3] йдеться про те, що для ефективного розвитку екологічного туризму необхідно застосовувати ресурсозберігаючі технології виробництва та переробки органічної продукції задля зменшення матеріаломісткості та трудомісткості товарів і послуг на туристичних підприємствах.

К.Д. Ніколаєв, Г.О. Білявський і К.О. Бабікова [4] довели необхідність екологізації енергоспоживання туристичних комплексів за рахунок використання ресурсозберігаючих технологій та альтернативної енергетики, адже екологічна та енергетична безпека екотуристичної галузі полягає у переході до раціонального природокористування.

У статті [5] встановлено, що для розвитку туризму на засадах сталого розвитку необхідно раціонально використовувати природні ресурси дестинації, а управління туристичними об'єктами слід здійснювати так, щоб не лише задовольняти економічні, соціальні та естетичні потреби туристів, але й зберігати їхню культурну цілісність, біологічну різноманітність і системи життєзабезпечення.

Г.І. Михайліченко у своєму дослідженні [6] представляє модель оцінювання інноваційного потенціалу туризму, в якій запропоновано критерії, які дають змогу використовувати туристичний потенціал дестинації на засадах ресурсоощадності, що сприятиме раціональному використанню вичерпних ресурсів у рамках сталого розвитку туризму.

І.І. Тарасенко та О.П. Шинкаренко [7] запропонували засоби для запровадження принципів енергозбереження у закладах готельно-ресторанного господарства.

О.В. Воропаєва [8] вважає, що за сталого туризму доцільно використовувати екологічно чистий транспорт для обслуговування туристів та технології замкнутого циклу, що уможлиблює ощадне природокористування.

К.Е. Борблік [9] визначила індикатори оцінювання ефективності стратегії сталого розвитку туризму, такі як інтенсивність туристичного потоку, загальний внесок в економіку, кількість створених робочих місць, внесок регіональних ринків у бюджети місцевого рівня, вірогідність ризику неотримання запланованих доходів, що дасть змогу здійснювати спостереження за станом туристичного ринку і дієво приймати правильні управлінські рішення для корегування запланованих заходів.

Н.О. Шпак, О.В. Музиченко-Козловська та інші науковці [10] довели, що раціональне використання природних ресурсів як зовнішній чинник впливає на рівень використання туристичного потенціалу регіону.

Дослідженням проблем Причорноморського регіону України присвятили свої праці такі вчені, як Л.В. Власенко [16], А.М. Загородній [17], С.С. Коваленко [18], Т.В. Князева, К.С. Богомол [19], Н.В. Стратічук, В.О. Корнієнко [20]. Вони присвятили свої публікації різним аспектам соціально-економічного розвитку Причорноморського економічного регіону, зокрема сталому розвитку туризму та сталому використанню природних ресурсів у Причорноморському регіоні України.

Однак вирішення проблеми застосування ресурсоощадних принципів у туристичній діяльності, зокрема у Причорноморському регіоні України, потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення науково-методичного підходу до оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсоощадних заходів у туристичній галузі регіону (місцевості, території), а також його практична апробація на прикладі Причорноморського регіону України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За сучасних кризових умов, які торкаються також туристичної галузі, одним з альтернативних способів господарювання є впровадження принципів ресурсоощадності як елементу циркулярної економіки. Оскільки діяльність будь-якого підприємства, у тому числі туристичного, відбувається з використанням найрізноманітніших видів ресурсів, зокрема людських, природних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних, перехід на ресурсоощадне господарювання є надзвичайно актуальним. Однак світова економіка щороку нарощує темпи використання природних ресурсів, без яких важко уявити діяльність туристичної сфери, а це спричиняє зростання рівня цін на ресурси, їх дефіцит за умов одночасного збільшення населення та зменшення кількості робочих місць. Через це виникла необхідність раціонального використання усіх видів ресурсів. У державах із розвинутою економікою широко використовуються ресурсозберігаючі технології. У національній економіці, як і у світовому господарстві, поступово здійснюють реформи, впроваджуючи ресурсоощадні заходи у практику підприємств та галузей. Однак надзвичайно мало прикладів застосування принципів ресурсозбереження у туристичній галузі.

На шляху до сталого розвитку суспільства доцільно впроваджувати принципи ресурсозбереження у туристичну діяльність, яка сильно поширена й спонукає розвиток 50 інших галузей господарства. Серед важливих цілей сталого розвитку слід назвати відповідальне виробництво та споживання, чого можливо досягти шляхом впровадження концепції ресурсозбереження, зокрема, у туристичну діяльність.

У туристичній галузі під ресурсозбереженням слід розуміти сукупність організаційних, технічних, наукових, практичних, комерційних, маркетин-

гових, продуктових, екологічних, інформаційних та економічних заходів, які спрямовані на оптимальне використання й економне залучення до господарської діяльності різноманітних ресурсів.

Важливо з'ясувати, чим відрізняється масовий (традиційний) туризм від туристичної діяльності на засадах ресурсоощадності (табл. 1).

Для ефективного управління туристичною діяльністю у регіоні та задля покращення використання усіх видів ресурсів необхідно постійно працювати над розробленням та впровадженням різних видів інновацій, у тому числі використання новітніх ресурсоощадних технологій та впровадження ресурсоощадних заходів.

Для цього необхідно проаналізувати стан ресурсоощадної політики у сфері туристичних послуг в межах досліджуваної території. Завданням такого аналізу є визначення можливостей вжиття ресурсоощадних заходів та технологій у туристичну галузь та показників, що дають змогу оцінити ці процеси, адже для прийняття економічно обґрунтованих, ефективних рішень під час реалізації регіональної ресурсоощадної туристичної політики необхідно докладно проаналізувати дані, якими оперують органи державної влади на місцях, і з огляду на них визначити недоліки управління ресурсозберігаючою діяльністю у туристичній галузі регіону, а також вибрати найкращі варіанти для регулювання цього процесу.

Соціально-економічними передумовами необхідності та доцільності впровадження ресурсоощадної політики у туристичній галузі є обмеженість природних вичерпних туристичних ресурсів; постійне збільшення обсягів видобування мінеральних природних ресурсів; недостатня якість послуг у туристичних, санаторно-курортних та відпочинкових закладах; високий рівень туристичного інноваційного потенціалу; недостатнє фінансування галузі охорони здоров'я (частка ВВП, яку виділяли на потреби оздоровлення, відпочинку та профілактики захворювань за останні роки, була меншою від мінімального рівня (6%), рекомендованого ВООЗ) [11]; невисокий рівень ефективності туристичних та санаторно-курортних підприємств в Україні.

Пропонуємо методику оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсоощадних заходів у туристичній сфері.

Для досягнення поставленої мети методологія дослідження, яка використовується у статті, включає такі етапи:

- 1) визначення напрямів та видів ресурсоощадних заходів у туристичній діяльності;
- 2) формування програми впровадження ресурсоощадних технологій та заходів у туристичну діяльність регіону;
- 3) аналіз забезпеченості можливості впровадження ресурсоощадних заходів та технологій у туристичній галузі регіону;

Основні відмінності масового (традиційного) туризму від ресурсозберігаючої туристичної діяльності

№	Ознаки традиційного туризму	Ознаки ресурсощадного туризму
1	Основною метою туристичних підприємств є отримання максимального прибутку; туристична діяльність спрямована на залучення щоразу більшої кількості туристів з урахуванням лише місткості засобів розміщення туристів.	Метою туристичної діяльності є реалізація її місії; оптимізація кількості туристів за рахунок управління рекреаційним навантаженням на туристичні об'єкти.
2	Максимальне залучення природних та антропогенних ресурсів у туристичну діяльність.	Рациональне, стале природокористування; зменшення ресурсо- та енергомісткості туристичної діяльності.
3	Збільшення кількості видів туризму; розширення асортименту туристичних послуг та продуктів.	Стимулювання розвитку альтернативних, екологічно спрямованих видів відпочинку (екологічний, сільський, зелений та агротуризм, просвітницький, екстремальний).
4	Необмежене використання навколишнього природного середовища у туристичній діяльності.	Обмеження розвитку туристичної діяльності з негативним впливом на довкілля.
5	Інформаційна кампанія лише в межах рекламування туристичних послуг; низький рівень ресурсощадної відповідальності у туристів і місцевих жителів.	Інформаційно-просвітницька діяльність для ознайомлення партнерів та споживачів про ресурсощадні заходи; формування нової ресурсощадної туристичної свідомості у туристів і місцевих жителів.
6	Відсутня ресурсощадна паспортизація туристичних об'єктів і територій.	Ресурсощадна паспортизація туристичних об'єктів території.
7	Контроль за організацією туристичної діяльності в межах наявного законодавства.	Посилення контролю за організацією туристичної діяльності щодо дотримання законодавства, зокрема екологічного, та ресурсощадних норм.

Джерело: складено авторами

4) оцінювання ефективності туристичної діяльності в регіоні;

5) корегування та регулювання програмних заходів.

Розглянемо детальніше кожен етап методики оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсощадних заходів у туристичній сфері.

Етап 1 «Визначення напрямів та видів туристичної діяльності, у яких доцільно впроваджувати ресурсощадні заходи» розкрито у табл. 2.

Етап 2 «Формування програми впровадження ресурсощадних технологій та заходів у туристичній діяльності регіону, зокрема у Причорноморському регіоні України» передбачає такі дії, що сформовані у табл. 3.

Етап 3 «Аналіз забезпеченості можливості впровадження ресурсощадних заходів та технологій у туристичній галузі регіону» передбачає визначення видів діяльності та показників, за якими проаналізуємо стан готовності туристичної галузі Причорноморського регіону України до ресурсощадності (табл. 4).

Етап 4 «Оцінювання ефективності туристичної діяльності в Причорноморському регіоні України» складається з таких підпунктів:

1) Аналізування досягнення поставлених цілей, зокрема покращення показників туристичної діяльності в межах регіону, отримання різних видів ефектів в результаті впровадження ресурсощадних заходів та технологій у туристичну галузь, зокрема, Причорноморського регіону України (табл. 5).

2) Зміна чи доповнення завдань програми.

Етап 5 передбачає корегування та регулювання програмних заходів у разі неефективності програми впровадження ресурсощадності у туристичній галузі регіону.

Апробуємо методику оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсощадних заходів у туристичній галузі регіону, зокрема, для Причорноморського регіону України (у перелік включаємо такі адміністративно-територіальні одиниці країни, як Миколаївська, Одеська та Херсонська області).

Етап 1 «Визначення напрямів та видів ресурсощадних заходів у туристичній діяльності Причорноморського регіону України» розкрито у табл. 2.

Етап 2 «Формування програми впровадження ресурсощадних технологій та заходів у туристичну діяльність Причорноморського регіону України» розкрито у табл. 3.

Етап 3 «Аналіз забезпеченості можливості впровадження ресурсощадних заходів та технологій у туристичну галузь регіону» передбачає використання статистичних даних [11–14].

Сферу діяльності «Виробництво туристичного продукту» проаналізуємо за допомогою показників, які представлені в екологічних паспортах Миколаївської [12], Одеської [13] та Херсонської областей [14] України, тобто складових частин Причорноморського регіону України. Результати зведемо у табл. 6.

Аналіз показників, які відображають критерій «Виробництво туристичного продукту» в Причорноморському регіоні України за 2019–2020 рр., пока-

Основні напрями та види ресурсощадних заходів у туристичній сфері

Напрями	Види
Наукові	Проведення науково-дослідної роботи щодо можливості впровадження ресурсощадних технологій та заходів у туристичну сферу
	Здійснення екологічних досліджень
	Організація науково-практичних семінарів, конференцій, форумів, вебінарів
Практичні	Проведення майстер-класів щодо впровадження ресурсощадних технологій у туристичних підприємствах
Комерційні	Продаж ліцензій та патентів на винаходи у сфері застосування ресурсощадних технологій тощо
Організаційні	Створення національної організаційної структури зі впровадження ресурсощадної політики на всіх рівнях управління туристичною діяльністю
	Впровадження нововведень, пов'язаних з розвитком ресурсощадного туристичного бізнесу в системі та структурі управління, включаючи реорганізацію
	Удосконалення організаційної структури управління туристичними підприємствами регіону
	Укрупнення, поглинання конкуруючих суб'єктів на основі впровадження ресурсощадної техніки й технологій
	Удосконалення діяльності персоналу туристичної галузі (оптимізація, оновлення та заміна кадрового складу, підвищення кваліфікації працівників)
	Покращення економічної та фінансової діяльності підприємств туристичної сфери (впровадження сучасних форм обліку і звітності, які дадуть змогу оптимізувати витрати та підвищити рівень ефективності використання усіх видів ресурсів)
	Підвищення рівня відповідальності та якості контролю за раціональним використанням усіх видів ресурсів підприємств туристичної сфери регіону
Технічні	Впровадження ресурсощадних технологій на підприємствах туристичної галузі
	Використання ресурсощадної техніки та механізмів на підприємствах туристичної діяльності
Маркетингові	Проведення рекламної кампанії про екологічність та безпечність для здоров'я впровадження ресурсощадних технологій на підприємствах туристичної галузі
	Промоція екологічності та безпечності для здоров'я впровадження ресурсощадних технологій у туристичній галузі
Продуктові	Впровадження нововведень для підвищення якості та споживчих властивостей виробництва туристичного продукту та надання туристичних послуг на засадах ресурсощадності
	Позиціонування на ринку інноваційного туристичного продукту та інноваційних туристичних послуг на засадах ресурсощадності
Інформаційні	Проведення просвітницької кампанії щодо економічної доцільності впровадження ресурсощадних заходів, техніки, технологій
	Своєчасне та регулярне інформування про новостворені туристичні, санаторно-курортні та розважальні комплекси, які працюють на засадах ресурсощадності та екологічності
Економічні	Моральне та матеріальне стимулювання працівників за економію різних видів ресурсів і збільшення використання відходів та вторинних ресурсів
	Посилення відповідальності за нераціональне використання матеріальних ресурсів, а саме за перевитрату сировини, матеріалів, палива, енергії, води, за порушення технологічного процесу, допущення неякісного надання послуг
	Здійснення техніко-економічного обґрунтування ресурсощадних проєктів у сфері туризму, зокрема у процесі спорудження нових туристичних, санаторно-курортних та розважальних комплексів
Екологічні	Ефективне управління відходами
	Зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище шляхом дотримання норм рекреаційного навантаження на природні туристичні об'єкти
	Використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії

Джерело: складено авторами

зує, що забезпеченість природними ресурсами цього регіону щороку зменшується, лише збільшився природно-заповідний фонд Миколаївської та Херсонської областей після здійснення насаджень та приєднання нових природних об'єктів до заповідних територій.

Сферу діяльності «Надання туристичних послуг» проаналізуємо за допомогою показників, які представлені в Державній службі статистики України [15]. Результати зведемо в табл. 7.

Аналіз показників, які відображають критерій «Надання туристичних послуг» у Причорномор-

ському регіоні України за 2019–2020 рр., показує, що усі показники зменшились, що свідчить про погіршення господарської діяльності у туристичних підприємствах цієї місцевості.

Сферу діяльності щодо впровадження ресурсощадності у туристичній галузі Причорноморського регіону стосовно критерія «Поводження з відходами в туристичній галузі» проаналізуємо за допомогою показників, які представлені в табл. 8.

Аналіз показників, які відображають критерій «Поводження з відходами в туристичній галузі» в

Програма впровадження ресурсоощадних заходів та технологій у туристичну галузь регіону, зокрема у Причорноморському регіоні України

№	Перелік заходів
1	Покращення організаційної структури управління туристичною діяльністю регіону в процесі впровадження ресурсоощадності, а саме створення національної організаційної структури із впровадження ресурсоощадної політики.
2	Удосконалення діяльності персоналу туристичної галузі, що передбачає оптимізацію, оновлення та заміну кадрового складу, підвищення кваліфікації працівників.
3	Покращення економічної та фінансової діяльності підприємств туристичної сфери, зокрема впровадження сучасних форм обліку і звітності, які дадуть змогу оптимізувати витрати та підвищити рівень ефективності використання усіх видів ресурсів.
4	Впровадження ресурсоощадних технологій, техніки та механізмів на підприємствах туристичної галузі Причорноморського регіону України.
5	Проведення рекламної кампанії про екологічність та безпечність для здоров'я впровадження ресурсоощадних технологій на підприємствах туристичної галузі.
6	Промоція екологічності та безпечності для здоров'я впровадження ресурсоощадних технологій на підприємствах туристичної галузі Причорноморського регіону України.
7	Проведення майстер-класів щодо впровадження ресурсоощадних технологій на підприємствах туристичної галузі Причорноморського регіону України.
8	Впровадження нововведень для підвищення якості та споживчих властивостей виробництва туристичного продукту, а також надання туристичних послуг на засадах ресурсоощадності та екологічності.
9	Ефективне управління відходами.
10	Дотримання норм рекреаційного навантаження на природні туристичні об'єкти.
11	Використання альтернативних та відновлюваних джерел енергії.
12	Інформування про новостворені туристичні, санаторно-курортні та розважальні комплекси, які працюють на засадах ресурсоощадності та екологічності.
13	Проведення просвітницької кампанії щодо економічної доцільності впровадження інноваційних ресурсоощадних техніки, технологій та заходів.
14	Моральне та матеріальне стимулювання працівників за економію різних видів ресурсів; за збільшення використання відходів та вторинних ресурсів.
15	Посилення відповідальності за нераціональне використання матеріальних ресурсів, а саме за перевитрату сировини, матеріалів, палива, енергії, води; порушення технологічного процесу; допущення неякісного надання послуг.
16	Сприяння проведенню конкурсу екологічних проектів для організацій у галузі туризму та підтримка інших ініціатив представників туристичного бізнесу щодо поширення політики ресурсоощадності.

Джерело: складено авторами

Таблиця 4

Основні види діяльності та показники стану готовності туристичної галузі Причорноморського регіону України до ресурсоощадності

№	Види діяльності	Показники
1	Виробництво туристичного продукту	Стан запасів туристичних ресурсів у межах Причорноморського регіону України; капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища.
2	Надання туристичних послуг	Витрати туристичних юридичних організацій на послуги сторонніх організацій; вартість реалізованих турагентами, що є фізичними особами-підприємцями, туристичних пакетів; коефіцієнт використання місткості засобів розміщення туристів Причорноморського регіону України.
3	Споживання туристичних послуг	Обсяг утворених відходів; енергоємність; постачання енергії від відновлювальних джерел Причорноморського регіону України.
4	Управління відходами у закладах туристичної галузі	Обсяги перероблених відходів; обсяги перероблених побутових відходів; кількість установок для поводження з відходами Причорноморського регіону України.
5	Інновації в туристичній діяльності	Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів суттєво поліпшених маловідходних, ресурсозберігаючих технологічних процесів; витрати на інновації за рахунок власних коштів підприємств Причорноморського регіону України.

Джерело: складено авторами

Таблиця 5

Ефекти від вжиття ресурсоощадних заходів у туристичній діяльності для Причорноморського регіону України

№	Сфера діяльності	Ефекти
1	Економічна	Збільшення прибутковості підприємств, зменшення витрат виробництва.
2	Туристична	Підвищення якості надання послуг; розширення видів туристичних послуг та продуктів.
3	Екологічна	Зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.
4	Правова	Контроль за дотриманням законодавства.
5	Соціальна	Задоволення потреб та запитів суспільства.
6	Податкова	Зростання надходжень до бюджету, пільгове оподаткування.

Джерело: складено авторами

Таблиця 6

Основні показники щодо виробництва туристичного продукту в Причорноморському регіоні України (2019–2020 рр.)

Причорноморський регіон України	Види ресурсів та їхній обсяг					
	підземні води, тис. м ³ /добу		водні об'єкти, тис. га		природно-заповідний фонд, тис. га	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Миколаївська область	12,55	10,62	125,81	125,81	75,49	77,06
Одеська область	27,10	26,89	210,74	210,73	163,52	163,52
Херсонська область	156,85	156,83	429,8	429,5	294,28	310,19
Всього за Причорноморським регіоном	196,5	194,34	766,35	766,04	533,29	550,71

Джерело: [11–13]

Таблиця 7

Основні показники щодо надання туристичних послуг у Причорноморському регіоні України (2019–2020 рр.)

Причорноморський регіон України	Показники					
	витрати юридичних організацій на послуги сторонніх організацій, тис. грн.		вартість реалізованих турагентами, що є фізичними особами-підприємцями, туристичних пакетів, тис. грн.		коефіцієнт використання місткості у засобах розміщення туристів	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Миколаївська область	234,5*	128,9	139 322,7	99 523,7	0,32	0,28
Одеська область	91 187,3	13 624,9	787 222,1	198 432,8	0,28	0,17
Херсонська область	4 767,6	4 630,6	37 115,6	98 682,2	0,35	0,25
В середньому за Причорноморським регіоном	31 984,97	6 128,13	321 220,13	132 212,9	0,32	0,23

* умовні дані

Джерело: [15]

Таблиця 8

Основні показники щодо поводження з відходами в туристичній галузі в Причорноморському регіоні України (2019–2020 рр.)

Причорноморський регіон України	Види заходів					
	обсяг утворених відходів, тис. т		обсяг утилізованих відходів, тис. т		коефіцієнт переробки відходів	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Миколаївська область	4,4	3,9	0,41	0,31	0,093	0,079
Одеська область	5,6	4,9	0,52	0,48	0,089	0,097
Херсонська область	4,8	3,6	0,43	0,39	0,089	0,108
Всього за Причорноморським регіоном	14,8	12,4	1,36	1,18	0,09	0,095

* умовні дані

Причорноморському регіоні України, показує, що на кінець періоду майже усі показники за цим критерієм погіршились, лише коефіцієнт переробки відходів дещо покращився, що негативно впливає на економіку та довкілля, а також свідчить про погіршення ресурсоощадної політики в регіоні.

Етап 4 «Оцінювання ефективності туристичної діяльності в регіоні» складається з таких підпунктів:

1) Аналіз досягнення поставлених цілей, зокрема покращення показників туристичної діяльності в межах регіону, отримання різних видів ефектів в результаті вжиття ресурсоощадних заходів та технологій у туристичній галузі регіону, зокрема Причорноморського регіону України. Проаналізуємо діяльність суб'єктів туристичної діяльності областей Причорноморського регіону у 2019–2020 рр. за даними Державної служби статистики України [11], а результати зведемо у табл. 9.

Аналіз досягнення поставлених цілей, а саме оцінювання показників діяльності суб'єктів туристичної діяльності областей Причорноморського регіону України (табл. 9), показав, що туристична діяльність погіршилась, що спричинено карантинними заходами у зв'язку з поширенням COVID-19, а також неспроможністю у форс-мажорних умовах вживати ресурсоощадних заходів.

2) Зміна чи доповнення завдань програми щодо покращення роботи суб'єктів туристичної діяльності у сфері виробництва та споживання, управління відходами, а також іншими видами діяльності.

Етап 5 передбачає корегування та регулювання програмних заходів у разі неефективності програми впровадження ресурсоощадності у туристичній галузі регіону, зокрема Причорноморського регіону України.

Отже, туристична діяльність у Причорноморському регіоні України після впровадження ресурсоощадності не покращилась, отже, необхідно скорегувати відповідну програму (етап 2).

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що у туристичній діяльності під ресурсозбереженням слід розуміти сукупність організаційних, технічних, наукових, практичних, комерційних, маркетин-

гових, продуктових, екологічних, інформаційних та економічних заходів, які спрямовані на оптимальне використання й економне залучення до господарської діяльності різноманітних ресурсів. Проаналізовано те, чим відрізняється масовий (традиційний) туризм від туристичної діяльності на засадах ресурсоощадності та циркулярної економіки. Встановлені соціально-економічні передумови необхідності та доцільності впровадження ресурсоощадної політики у туристичній галузі, зокрема Причорноморського регіону України, зокрема обмеженість природних вичерпних туристичних ресурсів України; постійне збільшення обсягів видобування мінеральних природних ресурсів; недостатня якість послуг у туристичних закладах; високий рівень туристичного інноваційного потенціалу; недостатнє фінансування галузі охорони здоров'я; невисокий рівень економічної ефективності діяльності туристичних та санаторно-курортних підприємств в Україні. Методологія дослідження, яка використовується у статті, включає такі етапи, як визначення напрямів та видів ресурсоощадних заходів у туристичній діяльності; формування програми впровадження ресурсоощадних технологій та заходів у туристичну галузь регіону; аналіз забезпеченості можливості впровадження ресурсоощадних заходів та технологій у туристичну галузь регіону; оцінювання ефективності туристичної діяльності в регіоні; корегування та регулювання програмних заходів.

Апробовано методику оцінювання доцільності та ефективності вжиття ресурсоощадних заходів у туристичній галузі регіону на прикладі Причорноморського регіону України. В результаті апробації встановлено, що забезпеченість природними ресурсами зменшилась; туристична діяльність погіршилась; показники щодо управління відходами погіршились, що негативно впливає на економіку та довкілля, а також свідчить про погіршення ресурсоощадної політики в регіоні; туристична діяльність погіршилась, що спричинено карантинними заходами у зв'язку з поширенням COVID-19, а також неспроможністю у форс-мажорних умовах вживати ресурсоощадних заходів. Оскільки туристична діяльність у Причорноморському регіоні

Таблиця 9

Основні економічні показники діяльності суб'єктів туристичної діяльності областей Причорноморського регіону України у 2019–2020 рр.

Причорноморський регіон України	Показники			
	дохід від надання туристичних послуг без ПДВ, тис. грн.		операційні витрати, тис. грн.	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Миколаївська область	4 241,8	3 537,1*	6 927,8	5 376,7*
Одеська область	176 352,7	123 451,2*	183 294,4	195 632,8*
Херсонська область	39 200,7	25 341,5*	10 578,0	34 278,8*
В середньому за Причорноморським регіоном	73 265,07	50 776,6	66 933,4	140 198,47

* умовні дані

України після впровадження ресурсощадності не покращилась, необхідно скорегувати запропоновану у методиці програму.

В подальших дослідженнях доцільно оцінити ефективність вжиття кожного конкретного заходу з ресурсощадності у туристичній галузі регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безугла Л.С. Ресурсозберігаючі технології виробництва органічної продукції – запорука розвитку екологічного туризму в регіоні. *Економіка та держава*. 2019. № 3. С. 39–42.

2. Николаєв К.Д. Екологізація та розвиток сільського зеленого туризму в Україні : монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 153 с.

3. Ісаєнко В.М., Николаєв К.Д., Бабікова К.О. Використання відновлювальних ресурсозберігаючих технологій в екотуристичній галузі. *Вісник НАУ*. 2008. № 3. С. 131–134.

4. Николаєв К.Д., Білявський Г.О., Бабікова К.О. Екологізація енергоспоживання туристичних комплексів. *Вісник НАУ*. 2009. № 3. С. 213–216.

5. Грицюк М.Ю., Грицюк Ю.І. Природокористування та стійкий розвиток туризму в Карпатському регіоні України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2018. Т. 28(2). С. 99–110.

6. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 115–123.

7. Тарасенко І.І., Шинкаренко О.П. Засоби енергозбереження в закладах готельно-ресторанного господарства. *Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку* : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 23-24 жовтня 2014 р.) / голова редкол. С.В. Мельниченко. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2014. 418. с.

8. Воропаєва О.В. Вплив сталого розвитку туризму на підвищення якості життя населення. *Економічні проблеми сталого розвитку* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 3-5 квітня 2012 р.). Суми : СумДУ, 2012. Т. 3. С. 40–41.

9. Борблік К.Е. Формування стратегії сталого розвитку ринку туристичних послуг України : дис. ... докт. філософ. наук ; «Соціальні і поведінкові науки» : спец. 051 «Економіка» ; Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Кривий Ріг, 2020. URL: https://tourlib.net/aref_tourism/borblik.pdf

10. Shpak N., Muzychenko-Kozlovskaya O., Gvozd M., Sroka W. Simulation of the Influence of External Factors on the Level of Use of the Regional Tourism Potential: A Practical Aspect. *Administrative Sciences*. 2021. Vol. 11. Iss. 3. P. 85–106.

11. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

12. *Екологічний паспорт Миколаївської обл.* URL: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/ecoreports/ecopassport>

13. *Екологічний паспорт Одеської обл.* URL: <https://ecology.odessa.gov.ua/novosti/ekologichnij-pasport-regionu-za-2020-rk>

14. *Екологічний паспорт Херсонської обл.* URL: <https://mepr.gov>

15. Туристична діяльність в Україні у 2019 р. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

16. Власенко Л.В. Співробітництво Причорноморського економічного району з КНР у контексті інфраструктурного мегарегіонального проєкту «Новий Шовковий шлях». *Причорноморські економічні студії*. 2017. № 13(2). С. 6–10.

17. Загородній А.М. Показники інвестиційної активності підприємств АПК Причорноморського району. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 27(1). С. 53–57.

18. Kovalenko S. Prospects of leadership for Ukrainian economy in the Black Sea European region. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2016. № 2(61). С. 40–49.

19. Князева Т.В., Богомол К.С. Розвиток Причорноморського економічного регіону в контексті міжнародних економічних відносин з країнами Євросоюзу та Азії. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 53. С. 15–19.

20. Стратічук Н.В., Корнієнко В.О. Оцінка сталого використання природних ресурсів на території Херсонської області. *Таврійський науковий вісник*. № 119. С. 272–280.

REFERENCES:

1. Bezuhla L.S. (2019) Resursozberihaiuchi tekhnolohii vyrobnytstva orhanichnoi produktsii zaporuka rozvytku ekolohichnoho turyzmu v rehioni [Resource-saving technologies for the production of organic products are the key to the development of ecological tourism in the region]. *Economy and state*, no. 3, pp. 39–42.

2. Nikolaiev K. (2016) Ekolohizatsiia ta rozvytok silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Greening and development of rural green tourism in Ukraine]. Kyiv: NPU im. M.P. Drahomanova. (in Ukrainian)

3. Isaienko V., Nikolaiev K., Babikova K. (2008) Vykorystannia vidnovliuvalnykh resursozberihaiuchykh tekhnolohii v ekoturystychnii haluzi [Use of renewable resource-saving technologies in the ecotourism industry]. *Bulletin of NAU*, vol. 3, pp. 131–134.

4. Nikolaiev K., Biliavskiy H., Babikova K. (2009) Ekolohizatsiia enerhospozhyvannia turystychnykh kompleksiv [Greening of energy consumption of tourist complexes]. *Bulletin of NAU*, vol. 3, pp. 213–21.

5. Hrytsiuk M., Hrytsiuk Yu. (2018) Pryrodokorystuvannia ta stiiky rozvytok turyzmu v Karpatskomu rehioni Ukrainy [Nature management and sustainable development of tourism in the Carpathian region of Ukraine]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 28(2), pp. 99–110.

6. Mykhailichenko H. (2013) Turystychnyi potentsial: metody otsiniuvannia ta innovatsiyni rozvytok [Tourism potential: evaluation methods and innovative development]. *Problems of Economics*, vol. 1, pp. 115–123.

7. Tarasenko I., Shynkarenko O. (2014) Turyzm: realii ta perspektyvy staloho rozvytku [Tourism: realities and prospects of sustainable development]. Proceedings of the *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia*

(Ukraine, Kyiv, October 23-24, 2014). Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics.

8. Voropaieva O. (2012) Vplyv staloho rozvytku turizmu na pidvyshchennia yakosti zhyttia naselennia [The impact of sustainable tourism development on improving the quality of life]. Proceedings of the *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (Ukraine, Sumy, April 3-5, 2012). Sumy: Sumy State University, vol. 3, pp. 40–42.

9. Borblik K. (2020) Formuvannia stratehii staloho rozvytku rynku turystychnykh posluh Ukrainy [Ecologization and development of rural green tourism in Ukraine]. Kyiv: NPU named after M. Drahomanov. (in Ukrainian)

10. Shpak N., Muzychenko-Kozlovska O., Gvozd M., Sroka W. (2021) Simulation of the Influence of External Factors on the Level of Use of the Regional Tourism Potential: A Practical Aspect. *Administrative Sciences*, vol. 11, iss. 3, pp. 85–106.

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 19 August 2021).

12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Ekolohichni pasport Mykolaivskoi oblasti [Ecological passport of the Nikolaev region]. Available at: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/ecoreports/ecopassport> (accessed 25 August 2021).

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Ekolohichni pasport Odeskoi oblasti [Ecological passport of Odessa region]. Available at: <https://ecology.odessa.gov.ua/novosti/ekologhnyj-pasport-regonu-za-2020-rk> (accessed 02 September 2021).

14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Ekolohichni pasport Khersonskoi oblasti [Ecological passport of Kherson region]. Available at: <https://mepr.gov> (accessed 02 September 2021).

15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) Turystychna diialnist v Ukraini [Tourist activity in Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 19 August 2021).

16. Vlasenko L. (2017) Spivrobotnytstvo Prychornomorskoho ekonomichnogo raionu z KNR u konteksti infrastruktornoho meharehionalnogo proiektu "Novyi Shovkovyi shliakh" [Cooperation of the Black Sea Economic Region with China in the context of the infrastructural megaregional project "New Silk Road"]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 13(2), pp. 6–10.

17. Zavorodnii A. (2019) Pokaznyky investytsiinoi aktyvnosti pidpriemstv APK Prychornomorskoho raionu [Indicators of investment activity of agro-industrial enterprises of the Black Sea region]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, vol. 27(1), pp. 53–57.

18. Kovalenko S. (2016) Prospects of leadership for Ukrainian economy in the Black Sea European region [Development of the Black Sea Economic Region in the context of international economic relations with the European Union and Asia]. *Black Sea Economic Studies*. *Bulletin of Socio-Economic Research*, vol. 2(61), pp. 40–49.

19. Kniazieva T., Bohomol K. (2020) Rozvytok Prychornomorskoho ekonomichnogo rehionu v konteksti mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn z krainamy Yevrosoiuzu ta Azii [Development of the Black Sea Economic Region in the context of international economic relations with the European Union and Asia]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 53(2), pp. 15–19.

20. Strachuk N., Korniienko V. (2021) Otsinka staloho vykorystannia pryrodnykh resursiv na terytorii Khersonskoi oblasti [Assessment of sustainable use of natural resources in the Kherson region]. *Taurian Scientific Bulletin*, vol. 119, pp. 272–280.